

Zelf- en samenredzaamheid: een verkenning en ontwikkelagenda voor het versterken van bewonersinitiatieven gericht op zorgzame buurten

Een product van de WOZO-werkorganisatie

Een samenwerking tussen:

Zelf- en samenredzaamheid: een verkenning en ontwikkelagenda voor het versterken van bewonersinitiatieven gericht op zorgzame buurten

Werkorganisatie Wonen, Ondersteuning en Zorg voor Ouderen (WOZO)

Definitief 24 juli 2024

Inhoud

Inleiding.....	2
Inzicht in beïnvloeden van redzaamheid	4
Ontwikkelagenda	5
1. Investeer in de sociale basis (een gezond ecosysteem)	5
2. Bouw verder aan een beweging en paradigmaverschuiving	9
3. Regel duurzame financiering voor (ondersteuning van) bewonersinitiatieven	11
4. Bevorder systematisch het lokale samenspel.....	13
Bijlage 1. Bevorderende en belemmerende factoren.....	18
Bijlage 2. Geïnterviewde experts (en andere betrokkenen).....	20
Bijlage 3. Literatuur	20

Inleiding

Er is een toename zichtbaar in wooncollectieven en zorgzame initiatieven voor en van ouderen. En niet alleen voor ouderen. Initiatieven van bewoners die zorgzame buurten ontplooiën, zijn al lang geen 'niche' meer te noemen (zie [Monitor zorgzame gemeenschappen 2020](#)). Tegelijkertijd ervaren deze bewoners nog steeds tegen de stroom in te moeten zwemmen.

De opdracht

De regiegroep WOZO¹ (Wonen, Ondersteuning en Zorg voor Ouderen) heeft met het oog op het versterken van zelf- en samenredzaamheid de opdracht aan de werkorganisatie WOZO gegeven:

Verken met onder andere [Nederland Zorgt voor Elkaar](#) (NLZVE) hoe burgerinitiatieven gericht op zorgzame buurten in Nederland versterkt kunnen worden, zonder dat deze verstikt of lastig gevallen worden met administratieve verplichtingen.

Wij hebben als opstellers onderliggende vragen gesteld: Wat zijn bevorderende en belemmerende factoren? Welke acties zijn nodig om deze initiatieven en de beweging naar meer en sterkere burgerinitiatief gericht op zorgzame buurten te versnellen? En welke partijen kunnen daarin wat oppakken?

Bewonersinitiatieven gericht op zorgzame buurten

Er bestaat een divers palet aan bewonersinitiatieven. Meest bekend zijn vaak de bewonersinitiatieven die zich richten op de energietransitie, maar er komt ook steeds meer aandacht voor sociale bewonersinitiatieven. Het gaat om initiatieven die geïnitieerd worden door actieve bewoners/vrijwilligers en zich richten op ondersteuning van de (zelf)redzaamheid en het meedoen van ouderen, zoals bedoeld in het manifest '[Gezond ouder worden doe je samen in de buurt](#)' en de bundel '[Zorgzame buurten](#)'.

Inwoners spannen zich onderling in (samenredzaamheid) om ondersteuning te bieden met name op het vlak van welzijn, zie de top10 activiteiten hiernaast. Deze activiteiten bekijkend zullen de bewonersinitiatieven niet zozeer een oplossing zijn voor de (verwachte) 'zorgkloof' door personeelstekort, vergrijzing, verzwaring van de zorgvraag en beschikbare fysieke capaciteit. Overigens is het niet zo dat al deze initiatieven enkel door vrijwilligers worden gerund. Veelal wordt er ook gebruik gemaakt van betaalde krachten.

Bron: [Monitor zorgzame gemeenschappen 2020](#)

¹ Voor de sturing op WOZO is een regiegroep (bestuurlijk gremium) en een werkorganisatie (beleidsniveau) opgericht. In beide gremia nemen deel: SWN, VNG, VWS, ZN, ActiZ, V&VN, LHV/Verenso en Seniorencollicite.

Het vraagstuk hoe bewonersinitiatieven gericht op zorgzame buurten zijn te starten en te versterken is niet nieuw. Evenmin hoe deze initiatieven zich verhouden tot formele en informele zorg en ondersteuning. Er zijn de afgelopen decennia al talloze publicaties verschenen met adviezen en bevorderende en belemmerende factoren over dit onderwerp. Een bescheiden greep uit publicaties waarin dit al is opgetekend:

Voor initiatiefnemers:

- [Buurthulp en vraagverlegenheid](#) (2013)
- [Bouwen aan buurthulp](#) (2014)

Voor samenhang tussen overheid en buurtinitiatieven:

- [De kracht van de lokale samenleving](#) (2002)
- [Actief burgerschap](#) (2009)
- [Bewonersinitiatieven: proeftuin voor partnerschap tussen burgers en overheid](#) (2011)
- [E-boek Stappen-buurt-dorpskracht-2015](#)
- [Help mij ... het zelf te doen](#) (2015)
- [Wat knelt? Knelpunten bij burgerinitiatieven in zorg en ondersteuning](#) (2016)
- [Weten is nog geen doen. Een realistisch perspectief op redzaamheid](#) (2017)
- [Monitor zorgzame gemeenschappen](#) (2020)
- [Maatschappijvisie De we-doen-het-samenleving](#) (2023)
- [Zorgzame buurten](#) (2023)

De meeste bevindingen in deze notitie zijn daarom een herhaling of herformulering van oude aanbevelingen. Ze zijn wel herijkt en verpakt in een samenhangend geheel. De knelpunten zijn niet nieuw, de inzichten en aanbevelingen zijn ook niet wezenlijk anders. De WOZO-werkorganisatie hoopt dat nu het moment is aangebroken om de eerdere adviezen en aanbevelingen om te zetten in concrete acties.

In deze notitie worden aanbevelingen en oplossingsrichtingen geschetst om de status quo te doorbreken (lees: versnelling aan te brengen in de ontwikkeling van sociale burgerinitiatieven). Deze aanbevelingen en oplossingsrichtingen komen voort uit een analyse van bevorderende en belemmerende factoren bij het versterken van bewonersinitiatieven. Deze worden gepresenteerd in bijlage 1. Hieraan liggen interviews met experts op dit terrein (zie bijlage 2 voor de lijst met namen) en een documentenanalyse (bijlage 3) ten grondslag.

Aanpak van deze verkenning

De regiegroep WOZO heeft de bovenbeschreven opdracht aan de werkorganisatie gegeven. In de werkorganisatie zijn hiervoor twee aandachtsfunctionarissen zelf- en samenredzaamheid aangewezen. Zij hebben in de zomer van 2023 interviews met experts op het gebied van bewoners/burgerinitiatieven afgenomen. Hiervan zijn beknopte interviewverslagen uitgewerkt.

In oktober 2023 is de ondersteuningsorganisatie van de werkorganisatie van start gegaan, waarmee een procescoördinator en materiedeskundigen zijn toegevoegd aan de aandachtsfunctionarissen zelf- en samenredzaamheid. Door dit groepje is, op basis van de interviewverslagen, een analyse gemaakt van de bevorderende en belemmerende factoren bij het versterken van bewonersinitiatieven gericht op zorgzame buurten. Deze zijn vervolgens verrijkt met bestaande literatuur over het thema. Op basis van de bevorderende en belemmerende factoren is uiteindelijk een aantal aanbevelingen gedaan. Deze zijn voorgelegd aan en besproken met betrokkenen op het gebied van zelf- en samenredzaamheid in een (expert)bijeenkomst eind maart 2024. Twee weken later vond een werkbijeenkomst met de werkorganisatie plaats om voorstellen voor actie te inventariseren. Daarbij is ook de vraag aan bod gekomen welke organisatie welke actie kon ondernemen.

Inzicht in beïnvloeden van redzaamheid

In 2017 verscheen het rapport [Weten is nog geen doen](#) van de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (WRR) waarin aandacht gevraagd wordt voor een realistisch perspectief op redzaamheid. In de onderbouwing hiervan wordt onderscheid gemaakt tussen cognitieve en niet-cognitieve vermogens. Met name niet-cognitieve vermogens - waar de mogelijkheid tot in actie komen, met tegenslag omgaan en volhouden onder vallen - zijn minder maakbaar dan altijd aangenomen wordt door beleidsmakers bij de overheid. De publicatie zet vraagtekens bij de aanname dat redzaamheid door middel van interventies te verhogen is. (De WRR gaat in op individuerichte interventies en gaat niet in op interventies die zich op het collectief richten zoals Asset Based Community Development (ABCD), red.)

In wijken met veel inwoners met een lage(re) sociaal economische positie, lijken minder burgerinitiatieven te ontstaan. In deze wijken is wellicht meer nodig om burgerinitiatieven te laten bloeien. Die ondersteuning en mogelijk ook aanjaagfunctie kan komen van informele sleutelpersonen uit de buurt, maar ook van formele sleutelpersonen zoals opbouwwerkers of dorpsondersteuners.

In 2023 verscheen het vervolgrapport van de WRR [Grip, het maatschappelijk belang van persoonlijke controle](#) voor beleidsmakers: zorg dat burgers meer grip op hun leven krijgen. Een gebrek aan (gevoel van) controle over de situatie ('grip') in combinatie met onzekerheid leidt tot tal van ongewenste uitkomsten, waaronder minder gezondheid, maatschappelijk onbehagen en vertekende beelden en overtuigingen. Maar juist het gevoel van grip stelt mensen in staat om met onzekerheid om te gaan en zo actief burgerschap te ontplooiën. Recent kwamen onderzoekers van Pharos met [adviezen voor een nieuw kabinet](#): heb oog voor een omvangrijke doelgroep ouderen, die niet naadloos past in het wensbeeld achter WOZO. Het adagium 'Zelf als het kan, thuis als het kan, digitaal als het kan', veronderstelt tal van randvoorwaarden, zoals passende huisvesting, beschikbare mantelzorgers en de weg kennen in het (complexe) landschap van zorg en ondersteuning. Er is een groep mensen die niet op eigen kracht hun weg vindt naar (informele) ondersteuning en burgerinitiatieven. Dit gegeven pleit daarom ook voor een herwaardering van ondersteunende en faciliterende structuren op wijkniveau. Denk aan het opbouwwerk, dat bij uitstek in staat is om juist in kwetsbare wijken de benodigde ondersteuning te bieden. Daarmee kunnen juist ook hier burgerinitiatieven gericht op zorgzame buurten ontstaan en bloeien. Maar zoals 'weten nog geen doen is', geldt hier ook: 'kunnen is nog geen willen'.

Kernpunt uit bovenstaande is dat redzaamheid van inwoners groter wordt als zij grip ervaren, het gevoel en de ervaring hebben dat zij invloed (kunnen) hebben op hun buurt. Zoals bijvoorbeeld voor groepen inwoners met toepassing van de [ABCD-methode](#) goed is te ondersteunen door zowel informele als formele sleutelfiguren.

Verschillen in behoeften

Bewonersinitiatieven gericht op zorgzame buurten, zo blijkt uit de interviews en literatuurverkenning, hebben verschillende behoeften qua facilitering/ondersteuning. Denk aan ondersteuning op het vlak van (extra) financiën, kennis en hoe te organiseren. Ook zijn er verschillen in de mate waarin ondersteuning door de initiatieven zelf gewenst is. Daarbij zal vaak meespelen of een initiatief nog in de (op)startfase zit of al meer voldragen is.

Als bewonersinitiatieven en gemeente en/of andere (maatschappelijke) partners over de benodigde ondersteuning in gesprek gaan, is het goed dit in overweging te nemen. Het helpt wanneer zij dit doen vanuit de notie dat het goed is aan te sluiten op de behoeften en kenmerken van het gebied, daarbij de sleutelpersonen (informeel en formeel) te betrekken en geen *one size fits all* toe te passen.

Bevorderende en belemmerende factoren

Op basis van de interviews en literatuurstudie zijn bevorderende en belemmerende factoren op een rij gezet ten aanzien van bewonersinitiatieven gericht op zorgzame buurten.

In bijlage 1 worden ze per factor kort toegelicht.

Bevorderende factoren	Belemmerende factoren
• Burgerinitiatieven zijn leidend. • Paradigmaverschuiving. • Financiële barrières overwinnen. • Sociale cohesie en goede basisinfrastructuur. • Tijd en ruimte voor ontwikkeling. • Verbinding tussen systeem- en leefwereld.	• Het ontbreken van duurzame financiering. • Beleidsmakers en formele (zorg)aanbieders hebben niet de juiste partijen aan tafel. • Regionale in plaats van lokale oriëntatie. • Institutionalisering van het initiatief.

Ontwikkelagenda

Op basis van de belemmerende en bevorderende factoren (bijlage 1) is hieronder een aantal aanbevelingen gedaan. Deze vinden hun oorsprong in de interviews, literatuur, de expertbijeenkomst en bijeenkomst met de werkorganisatie.

Zoals eerder aangegeven zijn de bevorderende en belemmerende factoren om bewonersinitiatieven te versterken niet nieuw. Daar is in vele publicaties reeds aandacht voor geweest. Toch leidt dit niet of te beperkt tot concrete veranderingen.

In dit hoofdstuk doen we vier aanbevelingen die zouden moeten leiden tot verandering zodat bewonersinitiatieven kunnen bloeien en groeien. Dit zijn:

1. Investeer in de sociale basis (een gezond ecosysteem).
2. Bouw verder aan een beweging en paradigma-verschuiving.
3. Regel duurzame financiering voor (ondersteuning van) bewonersinitiatieven.
4. Bevorder systematisch het lokale samenspel.

Hieronder wordt elke aanbeveling voorzien van toelichting en actiepunten.

1. Investeer in de sociale basis (een gezond ecosysteem)

Consensus bestaat bij praktijken, onderzoekers en experts: hoe sterker de sociale basis is, hoe gemakkelijker de burgerinitiatieven floreren. Ook aan de basis van succesvolle bewonersinitiatieven gericht op zorgzame buurten, ligt dus een stevige sociale basis (zie kader hierna). In juni 2023 verscheen het *position paper* [Sociale basis](#), dat een goede theoretische onderbouwing vormt voor hoe de sociale basis eruit ziet en versterkt kan worden. Een belangrijke passage hierin is: 'De sociale basis is niet iets wat 'extern' door overheden wordt opgelegd, maar wat vanuit de samenleving zelf ontstaat. Overheden en organisaties kunnen haar faciliteren en stimuleren, maar de legitimiteit en eigenaarschap liggen in de samenleving (bij gemeenschappen) zelf.'

Dit faciliteren en stimuleren is niet simpelweg geld vrijmaken; het vraagt een actieve rol door te luisteren naar inwoners en hen te ondersteunen bij het vormgeven of continueren van het bewonersinitiatief.

De sociale basis

In het Gezond en Actief Leven Akkoord (2023): 'De sociale basis betekent: vrij toegankelijke formele en informele activiteiten en voorzieningen gericht op het elkaar ontmoeten en ondersteunen, ontplooiën en ontspannen die zorgen dat mensen kunnen samenleven en meedoen.'

In het [position paper Sociale basis](#) (Verwey-Jonker Instituut e.a., juni 2023) worden drie sferen van de sociale basis onderscheiden. In elke sfeer heeft de (lokale) overheid een andere rol.

- *Persoonlijke sociale basis*: de inwoner en diens sociale netwerk (familie, vrienden en burens). De (lokale) overheid kan ideeën van mensen faciliteren, inzetten op het versterken van het sociale netwerk van inwoners en is daarnaast verantwoordelijk voor basisvoorzieningen rond wonen, inkomen, maatschappelijke ondersteuning e.d.
- *Gemeenschappelijke sociale basis*: mensen zoeken elkaar op, willen zich inzetten voor iets of samen leuke dingen doen. De mate van organisatie varieert: van een informeel gezelschap tot formeel georganiseerd verband, zoals: verenigingen, vrijwilligers(organisaties), religieuze organisaties, alsmede bewonersinitiatieven. Vaak gebruiken deze verbanden ruimten om samen te komen. De (lokale) overheid kan stimuleren door waardering en bewustzijn en faciliteren met middelen, ruimte en/of kennis.
- *Institutionele sociale basis*: de persoonlijke en gemeenschappelijke sociale basis wordt ondersteund door algemene voorzieningen en accommodaties (zoals buurthuis, bibliotheek, verenigingsgebouw, centrum jeugd en gezin) en door georganiseerde professionele inzet. Het gaat dan vaak om sociaal werkers, zoals opbouwwerkers en jeugd/jongerenwerk. Of om het sociaal (wijk)team dat expliciet de opdracht heeft om initiatieven in de wijk tot bloei te laten komen. De (lokale) overheid heeft invloed op deze betaalde krachten en accommodaties via bijvoorbeeld subsidies en opdrachten.

Bewonersinitiatieven maken dus onderdeel uit van de gemeenschappelijke sociale basis. Zij verbinden zich vaak met andere partijen die actief zijn in de persoonlijke, gemeenschappelijke en institutionele sociale basis.

In 2018 betoogt Van der Lans op de website Sociale Vraagstukken - [Participatiesamenleving dreigt een investering in frustratie te worden](#) - dat er te weinig gebruik gemaakt wordt van de kennis die er al is over sociale infrastructuur. Van der Lans constateert dat opbouwwerkers op veel plekken zijn wegbezuinigd. Hij stelt in de kern: als je wilt dat er professionals zijn die juist een belangrijke bijdrage kunnen leveren aan het faciliteren van de participatiesamenleving, dan is daarvoor geld nodig.

Tijd om de buurt te leren kennen

Van belang is continuïteit qua inzet van de institutionele sociale basis, waaronder samenlevingsopbouw. In het essay '[Het geheim van de lange relatie](#)' schrijven de auteurs: '(...) in buurtwerk en opbouwwerk behoren professionals de tijd te krijgen om een buurt te leren kennen, terreinkennis op te doen, relaties met bewoners te leggen en vertrouwd te raken met belangrijke wijkactoren.' Niet alleen samenlevingsopbouw draagt bij aan het versterken van de sociale basis, maar ook bijvoorbeeld het stimuleren van ontmoeting door de inrichting van de fysieke leefomgeving.

Uit de interviews blijkt dat er bij lokale beleidsmakers en zorgpartijen niet overal goed zicht is op wat er allemaal op buurtniveau is aan initiatieven. Deze situatie zou dus ook verbeterd moeten worden om überhaupt van elkaar te kunnen leren. Sociaal werkers zoals opbouwwerkers hebben meestal goed zicht op allerlei initiatieven en voorzieningen in wijk of dorp. Zij kunnen mede verbindingen leggen met en binnen de gemeenschappelijke sociale basis. Omgekeerd zullen initiatieven in de buurt en hun institutionele ondersteuners meer en meer bekend moeten raken met praktische mogelijkheden van zorgpartijen, zoals het beschikbaar stellen van ruimten en expertise.

Buurtverbinders

Structurele en duurzame investering in sociale cohesie en basisvoorzieningen is een voorwaarde voor bloeiende bewonersinitiatieven. Immers, deze bewonersinitiatieven functioneren niet op zichzelf, maar maken deel uit van het weefsel aan voorzieningen en sociale verbanden in een gebied dat nodig is om zelfredzaamheid en meedoen van inwoners te ondersteunen. Hierbij moeten ook 'buurtverbinders', zoals dorpsondersteuners, opbouwwerkers, huisartsen of geestelijken, worden betrokken. Dit genereert maatschappelijke waarde op diverse dimensies voor zowel individuen en groepen. Niet alleen binnen generaties, maar ook tussen generaties (intergenerationeel). De (lokale) overheid kan hierin een rol nemen.

Werk bottom up

Zoals ook in bovenstaand kader aangegeven heeft de overheid een faciliterende en voedende rol voor de gemeenschappelijke sociale basis, vanuit de institutionele sociale basis. Het is belangrijk, volgens de betrokkenen bij deze verkenning, dat de overheid dit ziet als een na te streven koers, en niet zozeer als middel om het gebruik van formele zorg te verminderen. Dit lijkt een subtiel verschil, maar verlegt fundamenteel de focus van de sociale basis als instrument voor de substitutie van professionele ondersteuning en zorg, naar een visie waarbij we de sociale basis op zichzelf op waarde schatten en de ruimte kunnen geven om zich te vormen. Het inzicht groeit dat *bottom up* werken vanuit buurtverbanden hierbij is geboden, in plaats van het *topdown* opleggen van doelen en structuren door de overheid. Vrijwel alle geïnterviewde experts geven aan dat een te sterk sturende/regisserende overheid belemmerend werkt op bewonersinitiatieven.

Aanbeveling 1: Aan de basis van succesvolle bewonersinitiatieven gericht op zorgzame buurten ligt een stevige sociale basis, die zelf- en samenredzaamheid versterkt. Passende inzet van de institutionele sociale basis is gewenst, gericht op het versterken van de gemeenschappelijke sociale basis en het sociale netwerk van inwoners.

Wat staat ons te doen?

In de interviews en bijeenkomsten is gevraagd naar wat gedaan kan of zelfs moet worden om bewonersinitiatieven gericht op zorgzame buurten te versterken. We maken onderscheid in wat op landelijk en wat op lokaal niveau te doen staat. Het is aan de regiegroep om hierover besluiten te nemen.

Landelijk

- Het ministerie van VWS draagt krachtig uit dat en borgt de mogelijkheden om meerjarig te investeren in een stevige sociale basis die de zelf- en samenredzaamheid versterkt. In lijn met het Integraal Zorgakkoord en Gezond en Actief Leven Akkoord. Benut daarbij het 'veranderhaal van de sociale basis' dat momenteel wordt ontwikkeld met medewerking van Verwey-Jonker Instituut en Movisie.
- VNG (Vereniging van Nederlandse Gemeenten) draagt naar haar leden uit: herstel of versterk de institutionele sociale basis en geef de uitvoerende partijen daarin gerichte opdracht de gemeenschappelijke sociale basis en het sociaal netwerk van inwoners te versterken. Investeer tegelijkertijd ook in de gemeenschappelijke sociale basis, via buurtbudgetten, subsidiëring van bewonersinitiatieven gericht op zorgzame buurten en dergelijke. Sluit aan op waar bewonersinitiatieven staan en wat ze nodig hebben en geef zo invulling aan 'overheidsparticipatie', met als doel maatschappelijke meerwaarde te (doen) creëren.

- Het ministerie van VWS creëert ruimte in besluitvormende gremia voor brancheorganisaties vanuit inwoners zoals Nederland Zorgt voor Elkaar (NLZVE) en LSA bewoners, om van meet af aan een bijdrage te kunnen leveren aan het versterken van de sociale basis.
- Voor het versterken van de sociale basis in de breedte, is structureel en toereikend geld nodig. Hoeveel, moet worden onderzocht. VWS, ZN (Zorgverzekeraars Nederland) en VNG werken dit uit en doen een voorstel hiervoor. Het geld kan komen uit overheveling van een deel van de zorgmiddelen naar gemeenten of uit hiervoor bestemde rijksmiddelen. Momenteel vindt het Houdbaarheidsonderzoek Wmo2015 plaats, dat hierop van invloed kan zijn.
- Alle partijen in de WOZO-regiegroep spreken hun achterban aan en committeren zich aan het agenderen van deze aanbevelingen bij de overheid en bij hun eigen achterban.
- De Kerngroep Sociale basis pakt de in deze ontwikkelagenda gedane aanbevelingen waar mogelijk mee in haar werkzaamheden en informeert de WOZO werkorganisatie daarover.

Lokaal

- Gemeenten gaan met ondersteuning vanuit het Programmateam Gezond Leven en/of Platform Sociaal Domein het gesprek aan over wat de sociale basis voor hen is en of een basisniveau aan voorzieningen wenselijk is.

Diversiteit is belangrijk ... Heb aandacht voor (culturele) diversiteit. Culturele verschillen zijn belangrijk om te erkennen, het kan maken dat iemand zich ergens wel of niet welkom voelt. Maar niet alleen culturele diversiteit is belangrijk. In wijken met bewoners met een lage(re) sociaal economische positie, lijken minder burgerinitiatieven te ontstaan. Terwijl juist bekend is dat in lage SEP-wijken mensen doorgaans een slechtere gezondheid hebben en daarmee een hogere behoefte aan zorg en ondersteuning. In deze wijken, maar ook in andere wijken waar de sociale cohesie om wat voor reden dan ook zwak(ke) is, is wellicht meer ondersteuning nodig om burgerinitiatieven te laten bloeien. Deze waarneming wordt ondersteund door het eerdergenoemde WRR rapport *Weten is nog geen doen*.

Sociaal kapitaal speelt een cruciale rol in het functioneren van samenlevingen. Het draagt bij aan het creëren van een veerkrachtige gemeenschap waarin mensen met elkaar samenwerken, elkaar ondersteunen en waar collectieve actie en sociaal welzijn worden bevorderd. De publicatiereeks [Wij in de wijk](#) geeft inspiratie en voorbeelden hoe sociaal kapitaal in de praktijk wordt toegepast. Met name bridging² en linking³ vraagt een actieve inspanning van de diverse formele en informele actoren. Start bij bonding⁴, waar er al natuurlijke sterke gemeenschapsverbanden aanwezig zijn.

... maar waak voor de inclusiekramp. Beleidsmakers zijn bang om mensen buiten te sluiten, er is zelfs sprake van een taboe hierop. Dat taboe zie je zowel in kringen van lokaal beleid als onder bewonersinitiatieven. Daardoor worden aan initiatieven echter soms onhaalbare (subsidie)eisen gesteld en zadelen initiatiefnemers zich op met irreële taakstellingen. Een meer ontspannen kijk op inclusie is daarom belangrijk, waarbij we het streven meer richten op inclusieve wijken en minder op inclusieve activiteiten, die voor alle inwoners toegankelijk moeten zijn. Gemeenten zouden juist in heel diverse gemeenten zelforganisatie van groepen bewoners met eenzelfde migrantenachtergrond, leeftijdscategorie, religieuze denominatie en/of seksuele identiteit moeten stimuleren.

² Bridging verwijst naar de verbindingen tussen verschillende groepen en gemeenschappen. Het bevordert begrip, samenwerking en gemeenschappelijkheid tussen diverse sociale groepen. Bridging sociaal kapitaal draagt bij aan een inclusievere samenleving door sociale en culturele verschillen te overbruggen.

³ Linking betreft de connecties tussen individuen, gemeenschappen en formele instituties zoals overheidsinstanties en maatschappelijke organisaties. Sterke linking van sociaal kapitaal vergemakkelijkt betrokkenheid bij beleidsvorming en toegang tot hulpbronnen op maatschappelijk niveau.

⁴ Bonding verwijst naar de sterke banden en relaties binnen specifieke groepen of gemeenschappen. Het omvat hechte verbindingen tussen familieleden, vrienden of leden van dezelfde sociale groepen. Het versterkt het gevoel van saamhorigheid en ondersteuning binnen deze hechte gemeenschappen.

2. Bouw verder aan een beweging en paradigmaverschuiving

De verwachtingen van de Rijksoverheid over de participatiesamenleving en de sociale basis, waar bewonersinitiatieven gericht op zorgzame buurten een bijdrage aan leveren, zijn hooggespannen.

Het programma Wonen, Ondersteuning en Zorg voor Ouderen (WOZO) wil een toekomstbestendige ouderenzorg realiseren; zelf als het kan, thuis als het kan en digitaal als het kan. In WOZO wordt onderkend dat een brede maatschappelijke beweging nodig is, waar veel partijen een bijdrage aan leveren. Minister Helder sprak in 2022 over 'Een omslag van overnemen naar: wat hebben mensen nodig om het vooral zelf te kunnen? Echt gericht op het door kunnen leven van je eigen leven.'

Nieuw paradigma

Gesproken wordt over een beweging, maar mogelijk betreft het een verschuiving van paradigma. Een paradigmaverschuiving verwijst naar een fundamentele verandering in de heersende denkwijze of de dominante manier van kijken naar een bepaald onderwerp. Het is meer dan alleen een evolutie of een opeenstapeling van kleine wijzigingen; het impliceert een revolutionaire verandering. Het concept komt oorspronkelijk uit de wetenschapsfilosofie.

De paradigmaverschuiving die nodig is, gaat ons inziens (in navolging van Hilde van Xanten, Movisie) ook over:

- gelijkwaardige aandacht voor medische en sociale aspecten van het leven, want 'het leven is meer dan je aandoening'.
- focus verleggen van behandelingsgericht naar gerichtheid op functiebehoud of het weer aanleren van vaardigheden (reablement).
- ouderen niet alleen als consument zien, maar ook als medeproducent.
- onderkennen dat bewonersinitiatieven een eigen waarde hebben, die onderlinge steun en gemeenschapszin versterkt.
- onderkennen dat ouderen in verschillende sociaal maatschappelijke posities verkeren en dat de bronnen waar zij uit kunnen putten niet altijd voldoende zijn om het 'zelf te kunnen'; dat zij dus een beroep moeten kunnen doen op ondersteuning.
- de oudere bestaat niet, dus is maatwerk geboden.
- veranderingen in gang zetten doe je in co-creatie met ouderen, vanuit de notie 'niets over ons zonder ons', waarmee eigenaarschap wordt versterkt.

Niet alleen systeempartijen als de (lokale) overheid en aanbieders van zorg en welzijnswerk dragen verantwoordelijkheid voor de beweging; inwoners evenzo. Ook kunnen private partijen als het bedrijfsleven, onderwijs en ngo's bijdragen.

Kloof slechten

In de praktijk van alledag merken burgers van dit nieuwe paradigma echter vooral een toenemende kloof tussen mensen die het op eigen kracht redden en mensen die afhankelijk zijn van een complex systeem van toeslagen en ondersteuning, die bovendien in toenemende mate te kampen hebben met bestaansonzekerheid.

Dit werpt de vraag op of de als vanzelfsprekend veronderstelde solidariteit en samenwerking tussen deze groepen er wel overal is. Het verschil in welvaart tussen hoge en lage SES-groepen is het afgelopen decennium toegenomen. Ook zien we dat mensen met weinig financiële middelen steeds meer bij elkaar in een buurt of wijk komen te wonen, net als meer bemiddelde huishoudens. Deze segregatie naar sociaaleconomische positie heeft dus de neiging om te stijgen. Maar er zijn ook buurten waar de sociale cohesie laag is, ondanks een hogere SES, zoals bijvoorbeeld de forensenwijken. Tegelijk zien we het (weg)bezuinigen op sociaal werk waaronder het ouderenwerk en opbouwwerk in veel

wijken/dorpen. De vraag die dat opwerpt is of de toename in burgerinitiatieven een gevolg is van een verhoogd besef over de participatiesamenleving, of uit noodzaak geboren vanwege een stelsel dat niet langer voorziet in de behoefte van alle mensen. Om de participatiesamenleving daadwerkelijk te doen slagen, is het ook belangrijk om hierop in te zetten, onder meer via het versterken van ondersteuning en samenlevingsopbouw in de sociale basis, en via publiek debat. Burgers moeten zich uitgenodigd en ondersteund voelen om zelf actief burgerschap te ontplooien. Niet omdat het de overheid niet lukt om de klassieke verzorgingsstaat overeind te houden, maar vanuit een intrinsieke motivatie om iets te betekenen voor anderen. Het vertrouwen moet hersteld worden dat de overheid er voor alle burgers is, in het bijzonder voor wijken met veel problematiek en weinig draagkracht. Het kan nodig zijn juist daar extra te investeren om achterstanden te verminderen en mogelijk elders minder middelen in te zetten.

Realistisch perspectief

Beleid in de zorg en maatschappelijke sector is vaak (nog) niet gericht op het betrekken en faciliteren van bewonersinitiatieven (zie ook aanbeveling 4). Partijen in de formele zorg en ondersteuning dienen zich bescheiden en dienstbaar op te stellen aan deze initiatieven. Waar het gaat om samenlevingsopbouw in buurten waar de draagkracht en organisatiekracht van bewoners laag is, is investering in formele ondersteuning noodzakelijk om netwerken en samen leven op gang te brengen. Het is belangrijk om te beseffen dat dit niet gebeurt om formele partijen overbodig te maken, maar primair omwille van de sociale cohesie en leefbaarheid in het gebied en secundair om de houdbaarheid en betaalbaarheid van de formele zorg en ondersteuning. Echter, een realistisch perspectief op wat bewonersinitiatieven gericht op zorgzame buurten kunnen betekenen in een vergrijzende samenleving is nodig. De huidige initiatieven (zie Monitor zorgzame buurten, 2020) richten zich vooral op het ondersteunen van het welzijn en niet zozeer op zorg. Schaarste qua zorg en krapte op de arbeidsmarkt zijn niet (of hooguit op heel specifieke taken) door bewonersinitiatieven op te vangen.

In de visie [de-we-doen-het-samenleving \(2023\)](#) wordt gepleit voor een transitie van de instituties, waar mogelijk. 'Zij moeten leren loslaten, erkennen dat het huidige systeem niet meer in staat is de juiste oplossingen te bieden, en bewoners durven vertrouwen - ook al doen die het misschien op een andere manier dan zij zelf zouden doen.' Daarnaast moeten instituties zoals bijvoorbeeld gemeente, welzijnsorganisaties of zorgorganisaties in staat worden gesteld om bewonersinitiatieven gericht op zorgzame buurten te ondersteunen naar behoefte. Of taken te borgen als tijdelijk financiering of trekkers weg dreigen te vallen, en bewoners daar nadeel van gaan ondervinden.

Een aantal maatschappelijke partijen zet zich op eigen initiatief reeds in via de campagne [Wij zijn hier | Benut onze gemeenschapskracht](#). Zij bepleiten: 'Werk met ons samen, zoek ons op, geef ons de ruimte.'

Aanbeveling 2: Er was tot voor kort nog weinig aandacht voor de benodigde paradigmaverschuiving, waar (ook) inwoners van Nederland zich op kunnen voorbereiden, wat zij zelf en samen kunnen doen. Inmiddels is vanuit WOZO een publiekscampagne [Praat vandaag over morgen](#) gestart, gericht op het vergroten van bewustwording onder ouderen dat ondersteuning en zorg gaan veranderen. Echter, de paradigmaverschuiving zoals hierboven aangeduid zal ook tot dialoog en actie moeten leiden tussen gemeenten, zorgverzekeraars, aanbieders van zorg en welzijn en het bedrijfsleven.

Wat staat ons te doen?

In de interviews en bijeenkomsten is gevraagd naar wat gedaan kan of zelfs moet worden om bewonersinitiatieven gericht op zorgzame buurten te versterken. We maken onderscheid in wat op landelijk en wat op lokaal niveau te doen staat. Het is aan de regiegroep om hierover besluiten te nemen.

Landelijk

- De in maart gelanceerde landelijke publiekscampagne [Praat vandaag over morgen](#) richt zich op drie thema's: zorg & omzien naar elkaar, prettig wonen en gezond & fit blijven. Op [praatvandaag-overmorgen.nl](#) staan tips, gesprekskaarten, video's en ervaringsverhalen. Wij doen de aanbeveling de campagne nog breder, via voor inwoners vertrouwde kanalen of gremia onder de aandacht te brengen. Stimuleer, faciliteer en verbind daarbij ook met regionale en lokale publiekscampagnes, zoals [Tijd voor een ander verhaal](#) (Midden/West Brabant) en [Samen voor onze zorg](#) (Barneveld) en [De Goede Nieuwe-Tijd](#) (Zuid Hollandse Eilanden).
- De Seniorencoalitie, het Senioren Netwerk Nederland, Ouder Worden 2040, de sociaal werk organisaties en Actiz organiseren de komende jaren activiteiten en bijeenkomsten om zoveel mogelijk mensen een gesprek over hun toekomst te laten voeren. Verschillende gemeenten zijn daarbij al aangesloten of ontwikkelden vergelijkbare initiatieven. Vraag hen als ambassadeurs richting andere gemeenten op te treden, zodat steeds meer gemeenten meedoen.
- Stimuleer via de publiekscampagne, activiteiten en bijeenkomsten specifiek ook het gesprek over hoe ouderen zelf verbonden kunnen zijn en blijven met hun eigen sociaal netwerk en de bredere gemeenschap om hen heen. Ga ook na of en hoe zij aan kunnen sluiten bij bestaand bewonersinitiatief gericht op zorgzame buurten of dat wellicht zelf willen starten. Neem hierin mee wat generaties - ouderen, volwassenen, jongeren - voor elkaar kunnen betekenen.

Lokaal

- Voor een beweging en paradigmaverschuiving zal iedereen een stap moeten zetten. De gesprekken over de toekomst en ondersteuning van ouderen in onze samenleving, zullen zeker ook op lokaal niveau moeten plaatsvinden. Op de eerste plaats tussen bewoners onderling, waarbij zij ook 'samenredzaamheid' bespreken en hoe dat invulling krijgt of kan krijgen. Het gaat echter niet alleen om gesprek en bewustwording van ouderen onderling, maar ook om samenredzaamheid met jongere generaties.
- Ook de politieke afstemming tussen raadsleden onderling en met het college van B&W is nodig om invulling te geven aan de beweging. Idem dito het gesprek tussen gemeente, inwoners en aanbieders (zie aanbeveling 4 verderop), resulterend in afspraken over acties.

3. Regel duurzame financiering voor (ondersteuning van) bewonersinitiatieven

In de interviews en bijeenkomsten komt het belang van duurzame financiering stevast naar voren.

Soorten geld

Waarvoor kunnen bewonersinitiatieven gericht op zorgzame buurten geld nodig hebben? Wij onderscheiden:

- Zaaigeld: geld in een zeer vroege ontwikkelfase van het bewonersinitiatief, denk aan het huren van een zaaltje voor overleg en koffie/thee.
- Ontwikkelgeld: geld om het bewonersinitiatief neer te kunnen zetten, denk aan onderzoek doen onder inwoners of het oprichten van een rechtsvorm.
- Basisgeld: geld voor de basiskosten van uitvoering, onderhoud en behoud. Denk aan de huur en/of instandhouding van ruimten voor informatie of ontmoeting, de aanschaf van materialen voor bijvoorbeeld groepsactiviteiten of klussendienst, vervoerskosten en vergoedingen voor vrijwilligers. Wanneer het bewonersinitiatief publieke taken namens de gemeente uitvoert – zoals de dorpsondersteuner die zich richt op ondersteuning en indicatiestelling vanuit de Wmo – vallen deze kosten onder basisgeld.

Zaaigeld moet niet de vorm van charitas hebben, maar (letterlijk) onvoorwaardelijk beschikbaar zijn vanuit structurele financiering, omdat we als maatschappij daarvan het belang zien en erkennen.

Ontwikkeld geld kan bijvoorbeeld in de vorm van giften & donaties, subsidie van de gemeente of bijdragen van fondsen. Basisgeld voor een bewonersinitiatief kan (mede) gefinancierd worden door de mensen voor wie het initiatief actief is. Zo is betrokkenheid en eigenaarschap te versterken en vorm je een solide financiële basis. Ook lokale ondernemers en organisaties kunnen zorgen voor draagvlak en een financiële bijdrage. Basisgeld kan ook komen van de gemeente wanneer het bewonersinitiatief bepaalde publieke taken uitvoert.

Financieringsbronnen

De financiering kan dus uit verschillende bronnen komen. NLZVE presenteert op haar website een [overzicht van financieringsvormen](#); van *crowdfunding* tot contributies en aandelen uitgeven. In het recent gepubliceerde [Whitepaper Financiering van burgercollectieven](#) (2024) wordt ingegaan op de financieringsuitdagingen waar burgercollectieven tegenaan lopen. Het *whitepaper* geeft antwoord op de vraag: hoe kunnen overheden, financiële instellingen én burgercollectieven zelf werken aan het weg-nemen van deze obstakels? Twee opgaven voor overheden lichten we uit het whitepaper (p.11): 'Verander het eigen inkoopbeleid en koppel kwaliteit aan impact. Meer zachte factoren, zoals gebruik maken van de informele netwerken en omzien naar elkaar, kunnen daar een rol in spelen. Burgerinitiatieven zijn goed in méér doen met hetzelfde geld.' en 'Onderschat de kracht van subsidies niet. Dat gebeurt nog vaak, zoals blijkt uit onderzoek van Esmée Driessen (2023). Zorg voor ontschotting van de subsidies en subsidieer ruim en indien nodig langjarig. Nu zijn er vaak afgebakende potjes geld, die sterk afhankelijk zijn van de politieke wind. Verruiming ten bate van initiatieven geeft zowel de gemeente als initiatiefnemers meer mogelijkheden. De wet is hierin niet belemmerend. Het is voor burgercollectieven niet erg om van subsidies afhankelijk te zijn, zolang deze (indien nodig) structureel zijn en de overheid een betrouwbare partner is.'

Duurzame bekostiging

Duurzame bekostiging zo bleek uit literatuur en interviews is structureel de olifant in de kamer. In *Zorgzame buurten trotseren het systeem* (2023, p.67) staat het helder verwoord: 'Stel dat een initiatief de projectfase voorbij is. Het heeft zich bewezen, lessen zijn geleerd en evaluaties zijn ingeleverd. Niets is dodelijker dan wanneer een zorgverzekeraar vervolgens geen betaaltitel kan vinden of een gemeente het bij nader inzien toch te ingewikkeld vindt. Zoek de verbinding en zorg voor een permanente financiering, want de investering gaat zich geheid terugbetalen. Zijn er schotten die hinderen? Kom dan met een gemeenschappelijke investering. En maak die structureel want een 'projecten-carrousel' is dodelijk. We kennen voorbeelden genoeg waar dat lukt. Ook hier geldt: waar een wil is, is een weg.'

Laat dit het moment zijn om dit probleem op te lossen. Maar hoe helpen wij nieuwe bewonersinitiatieven gericht op zorgzame buurten, als het geld wat binnen het sociaal en zorgdomein beschikbaar is al bestemd is en is belegd? Ons advies vanuit de werkorganisatie is: richt een werkgroep in met brancheorganisaties en overheden om dit structureel op te lossen. Ga niet eerst zoeken naar incidentele potjes, maar leg een fundering voor een financieringskader dat zelf- en samenredzaamheid en actief burgerschap mogelijk maakt. Hevel als VWS zo nodig structureel een klein gedeelte van het zorgbudget over naar een fonds of iets dergelijks, of vind anderszins middelen vanuit de rijksbegroting en ondersteun de beweging naar de voorkant met middelen. Zorg voor passende, duurzame financiering. Leg dit niet als extra opgave neer bij het sociaal domein, waar de druk al hoog is, zonder extra financiële middelen toe te voegen. NB. In de verkenning *Samenwerking sociaal en medisch domein* (Pieter Hilhorst en Mary van den Wijngaart, in opdracht van VWS, maart 2024) worden een aantal oplos-singsrichtingen genoemd waaronder een grijs of grensbudget; een vrij te besteden budget dat schaar-relruimte biedt om te werken volgens de bedoeling, ongeacht het domein of de sector van betrokken partijen.

Alleen geld vrijmaken om initiatieven te ondersteunen is niet de (volledige) oplossing. Ruimte geven aan initiatieven, beleidsmakers, zorgprofessionals en sociaal werkers om elkaar te leren kennen en

samen te werken vraagt natuurlijk wel tijd. En daarmee dus ook financiële middelen en ruimte in de opdrachtverlening. Geld is een middel/instrument, maar laat onverlet dat succesvolle inbedding van burgerinitiatieven in onze samenleving meer vraagt. Het vraagt kennis en kunde van betrokkenen en bovenal een andere grondhouding van het formele veld. Bewonersinitiatieven zijn niet de *'next-best-thing'* achter formele zorg en ondersteuning. Het is geen doekje voor het bloeden, of een noodverband in ons stelsel. Dat vraagt een omslag in denken van mensen, waarin ze zich in staat voelen om zelf- en samenredzaam te zijn. Zonder dat zij een 'systeempartij' worden met bijkomende administratieve lasten en kwaliteitseisen. Burgerinitiatieven zijn geen 'zorgproduct' of 'geïndiceerd ondersteuningstraject'. In de vierde en laatste aanbeveling gaan we hier verder op in.

Aanbeveling 3: Duurzame bekostiging en financiering is van belang voor een brede en duurzame - kwalitatieve en kwantitatieve - versterking van bewonersinitiatieven gericht op zorgzame buurten. Daarvoor is een structurele oplossing nodig.

Wat staat ons te doen?

In de interviews en bijeenkomsten is gevraagd naar wat gedaan kan of zelfs moet worden om bewonersinitiatieven gericht op zorgzame buurten te versterken. We maken onderscheid in wat op landelijk en wat op lokaal niveau te doen staat. Het is aan de regiegroep om hierover besluiten te nemen.

Landelijk

- Richt een werkgroep in met brancheorganisaties en overheden om structureel een oplossing te vinden voor duurzame financiering van bewonersinitiatieven. Kijk daarbij naar gemeenten waar al sprake is van duurzame financiering, onderzoek randvoorwaarden en mechanismen en verspreid die kennis. Leg vervolgens een fundering voor een financieringskader dat zelf- en samenredzaamheid en actief burgerschap mogelijk maakt. Hevel zo nodig structureel een klein gedeelte van het zorgbudget over naar een fonds of iets dergelijks, of vind anderszins middelen vanuit de rijksbegroting.

Lokaal

- Zorg als grotere gemeente of regio voor een kennissteunfunctie waar bewonersinitiatieven terecht kunnen met vragen, waaronder vragen over duurzame financiering.
- Bepleit als gemeente bij bedrijven actief het sociaal maatschappelijk ondernemen en breng hen - indien gewenst vanuit de bewonersinitiatieven - in verbinding. Zo kunnen bedrijven bijdragen aan het creëren van maatschappelijke waarde.
- Attendeer initiatiefnemers op [het IdealeKompas](#) van de Stichting Greenwish. Dit is een online wegwijzer die initiatiefnemers met een goed idee matcht met organisaties en personen die initiatieven kunnen helpen met advies, middelen of financiering.

4. Bevorder systematisch het lokale samenspel

Uit de interviews, literatuur en bijeenkomsten komt naar voren dat die bewonersinitiatieven het nu red- den juist degene zijn die beschikken over meer veerkracht en zelf-organiserend vermogen en deze ook kunnen continueren. Ook weten zij zelf de financiële middelen te vergaren al zijn die middelen vaak van tijdelijke aard. Vaak gedijen bewonersinitiatieven echter niet dankzij maar ondanks het niet-coöperatieve lokale ontwikkelklimaat.

Op basis van de gesprekken stellen we voor vooraleer in te zetten op een kwalitatieve versterking van sociale burgerinitiatieven, voordat ingezet wordt op een kwantitatieve versterking. Met kwalitatief be- doelen we in deze context het versterken en verduurzamen van de reeds bestaande initiatieven.

Kwantitatief gaat in deze over het vergroten van het aantal initiatieven landelijk. Om deze kwalitatieve versterking van de grond te krijgen, adviseert de WOZO werkorganisatie eerst te investeren in een beter ontwikkelklimaat, waar toekomstige initiatieven van kunnen profiteren. Dat betekent overigens niet dat nieuwe initiatieven worden ontmoedigd of tegengehouden. Het betekent dat het actief inzetten op het vergroten van het aantal initiatieven een latere fase is, als de omstandigheden daar geschikt voor zijn. Onder de noemer 'bevorder systematisch het lokale samenspel' gaan wij hier in op de punten: verbind actief de leef- en systeemwereld, deel kennis & leer van elkaar en bied ondersteuning op geleide van de behoeften van bewonersinitiatieven.

Tijdens het **We doen het samen!** Festival op 13 april 2024 presenteerde de gelijknamige coalitie haar [actieprogramma](#). Bewonerscollectieven en gemeenschappen kunnen sterker bijdragen aan belangrijke maatschappelijke opgaven. Ze hebben daarvoor fysieke en juridische ruimte nodig, geld én zeggenschap. Zij stellen vijf doelen voor 2025 – 2030 om lokale gemeenschappen de basis te geven die nodig is. Het actieprogramma is een oproep aan politiek, overheden, bedrijven, beleidsmakers en beslissers én aan henzelf: 'Geef gemeenschappen aandacht, zeggenschap, eigendom, passende wetten, financiering en de kennis om continuïteit en kwaliteit te borgen. Maak ze vanzelfsprekende en gelijkwaardige partner. Niet overheid en markt, maar overheden, bedrijven én gemeenschappen kunnen samen de maatschappij van de toekomst vormgeven.'

Verbind actief de leef- en systeemwereld

Betrek bewonersinitiatieven als gelijkwaardig partner in beleidsvorming waar het gaat over inzet van en samenwerking tussen formele en informele ondersteuning. Zorg ervoor dat bewonersinitiatieven integraal onderdeel worden van nieuw te vormen beleid of herijking van bestaand beleid, in plaats van ze separaat, onvoldoende of te laat te consulteren. Doe je dat laatste, dan is het effect averechts. Dus in lijn met de dringende [oproep van het Sociaal Cultureel Planbureau](#) (SCP) gaat het niet om consulteren van bewoners maar om het daadwerkelijk mede-ontwerpen door bewoners van nieuw beleid. Een bruikbaar naslagwerk is hiervoor het 'Wat werkt bij'-dossier 'het stimuleren van vrijwillige inzet en actief burgerschap' van Movisie: [Wat werkt bij het stimuleren van vrijwillige inzet en actief burgerschap? | Movisie](#).

Bewonersinitiatieven gericht op zorgzame buurten zijn veelal complementair aan formeel zorg en ondersteuningsaanbod en concurreren hier niet mee. Het is dus niet zo dat deze initiatieven zomaar formele zorg en ondersteuning vervangen. Zij dragen een eigen waardensysteem met zich mee, zoals solidariteit, sterke buurtverbanden en vertrouwen. Zij expliciteren wat in de leefwereld speelt en nodig is en geven daaraan mede vorm. De systeemwereld kan door deze initiatieven mee te nemen in de vorming van beleid, beter gaan aansluiten op de leefwereld in dorpen, wijken en buurten.

Ook belemmeringen waar de bewonersinitiatieven tegenaan lopen, worden bij het direct betrekken van deze initiatieven sneller duidelijk en kunnen beter gefaciliteerd worden, zonder het van te voren dicht te timmeren. Tonkens en Verhoeven onderzochten de situatie in Amsterdam en stelden vast dat de trekkers van bewonersinitiatieven in Amsterdam vaak geworteld zijn in hun buurt en maatschappelijk actiever dan de 'gemiddelde buurtbewoner.' (Tonkens en Verhoeven, 2011). Dit vergt een nieuwe aanpak van de professional: niet langer staat de dienstverlening, maar de dienstbaarheid centraal. In de publicatie [Stappen in buurt en dorpskracht \(Movisie, 2015\)](#) doen de auteurs de aanbeveling: 'Dicht-timmeren en sturen... niet doen. Buurt- en dorpskracht gedijen optimaal bij de juiste professionele ondersteuning. Wijken leven op als bewoners de ruimte krijgen. Een dichtgetimmerd plan om bewonersbetrokkenheid te vergroten? Teveel sturen op het eigen activiteitenaanbod? Liever niet.' Een van de geïnterviewden in deze publicatie stelt: 'Als initiatieven geen belemmeringen ervaren, dan zie je de neiging dat ze meer verantwoordelijkheid naar zich toetrekken.'

Dat vraagt dus van professionals om actief en nieuwsgierig samenwerking te zoeken en te willen weten tegen welke belemmeringen deze initiatieven aanlopen. Professionals waarderen en faciliteren de initiatieven en stemmen hun eigen inzet daarop af, met een goede (warme) overdracht wanneer dat nodig is. Zij worden op hun beurt hiertoe ook gefaciliteerd door de systeemwereld.

Deel kennis & leer van elkaar

Zowel op landelijk als lokaal niveau is behoefte aan uitwisseling van kennis en ervaring over en tussen bewonersinitiatieven, zo komt onder meer uit de interviews naar voren. Geadviseerd wordt om hiervoor aan te sluiten bij wat er al aan kennis ontwikkeld is en dit te versterken, bijvoorbeeld via partijen zoals NLZVE, LSA bewoners, Oranjefonds, VSB fonds en Vereniging Nederlandse Organisaties Vrijwilligerswerk. Sluit aan bij de behoeften en inzichten uit de zorgzame buurten monitor van NLZVE. Daarnaast bezitten de landelijke kennisinstituten Movisie, Platform31 en Vilans en de Associatie Werkplaatsen Sociaal Domein een schat aan kennis en een groot netwerk rond dit thema, waar gebruik van kan worden gemaakt.

Uit de expertinterviews blijkt dat bij bewonersinitiatieven zelf de behoefte bestaat om deskundigheid te bevorderen op het gebied van hoe het initiatief duurzaam en toekomstbestendig ontwikkeld kan worden. Maar het is zeer voorstelbaar dat een grote diversiteit bestaat in de behoeften van initiatieven. Het is van belang hier open voor te staan en te faciliteren in het vinden van passende ondersteuning.

Voor professionals in zowel beleid als uitvoering lijkt er behoefte te bestaan om kennis te ontwikkelen en uit te wisselen over hoe initiatieven gefaciliteerd kunnen worden en hoe er het beste mee is samen te werken. Vaak wordt de complexiteit van samenwerken onderschat. Samenwerking vraagt specifieke competenties en kennis, zowel van sociaal en zorgprofessionals als van beleidsmakers. Eén van de vragen hierbij is hoe je de professionele bescheidenheid centraal zet, hoe je nieuwsgierig bent naar de ander en wilt leren zonder hierbij verstrikt te raken in controlemechanismen. Hierbij hebben professionals aanmoediging, ruimte (tijd) en ondersteuning (kennis en vaardigheden) nodig. Verschillende geïnterviewde experts geven aan dat de huidige manier van inmenging van de overheid vanwege de aandacht voor controle, juist veelal belemmerend werkt. Door actief in te zetten op het leren van en met elkaar, bevordert je de ontwikkeling en kwaliteit rondom burgerinitiatieven.

Uit de interviews blijkt verder nog dat er door lokale beleidsmakers en zorgpartijen niet overal goed zicht is op wat er allemaal op buurtniveau is aan initiatieven. Dat zou ook verbeterd moeten worden om überhaupt van elkaar te kunnen leren. Vaak zijn sociaal werkers wel goed op de hoogte van wat er in hun wijk bestaat en gebeurt. Hoewel het enerzijds belangrijk is om zicht te krijgen op het aanbod van bewonersinitiatieven, moet vanuit de (lokale) overheid ook gewaakt worden voor het optuigen van een bureaucratisch 'telsysteem' met allerlei verantwoordingsplichten voor bewonersinitiatieven.

Biedt ondersteuning aan bewonersinitiatief

Niet alle bewonersinitiatieven hebben behoefte aan praktische ondersteuning. Ondersteun initiatieven op lokaal niveau dan ook enkel waar nodig. Uit de interviews komt naar voren dat de mate van ondersteuning afhankelijk moet zijn van het eigen organiserend vermogen van het initiatief. En dat deze ondersteuningsbehoefte ook sterk afhankelijk is van de inwonerssamenstelling en competenties die in de wijk aanwezig zijn. Er is al veel potentie, en door initiatieven te ontzorgen kan dat sterker worden gemaakt. Ga uit van wat mensen willen en kunnen, faciliteer en neem belemmeringen weg. Als de

---

Voorbeelden van partijen die burgerinitiatieven ondersteunen zijn [Nederland Zorgt voor Elkaar](#) (NLZVE) en [LSA bewoners](#). Dit zijn platforms en belangenbehartigers voor bewonersinitiatieven in (o.m.) welzijn, wonen en zorg. Zij delen kennis, ervaringen, knelpunten, oplossingen en onderzoek van en voor bewonersinitiatieven. Zoals de [Wegwijzer toekomstbestendige financiering | NLZVE](#)

De fieldlabs van '[GROZZerdam](#)' zijn o.m. actief in Deventer, Utrecht, Eindhoven en de Noordelijk Maasvallei, en ontwikkelen daar kennis met zorgpartijen en bewonersinitiatieven over samenwerking rondom zorg en ondersteuning.

---

randvoorwaarden goed zijn, kunnen in de meerderheid van de wijken goede burgerinitiatieven ontstaan en blijven bestaan. Uitzonderingen zijn kwetsbare wijken, waar bewoners bijvoorbeeld veel schulden hebben. De WRR schrijft in zijn rapport 'Weten is nog geen doen' over 'doenvermogen'. Stress en mentale belasting zetten niet-cognitieve vermogens (waaronder doenvermogen) onder druk, waardoor juist bij mensen die dit betreft een verminderde capaciteit tot actie is. Juist daarom vraagt deze groep extra ondersteuning (naast inzet op bestaanszekerheid).

In één van de interviews komt daarnaast naar voren dat de gemiddelde forensenwijk een punt van aandacht is. 'Hier gaan mensen 's ochtends vroeg naar hun werk en komen 's avonds thuis, ze kennen hun buren niet. Daardoor ontstaat een vervreemde samenleving. Hier kan je niet verwachten dat er initiatieven vandaan komen, dus moet je starten met het helpen ontstaan van de sociale cohesie door bijvoorbeeld ontmoetingsplekken te creëren. Geef aandacht aan de kenmerken die nodig zijn om leefbare wijken te laten bloeien. Dit kost wel tijd.'

In de lokale setting kunnen eerder genoemde buurtverbinders een belangrijke verbindende rol tussen informele en formele partijen spelen rond initiatieven. Denk hierbij aan opbouwwerkers, kwartiermakers, dorpsondersteuners, huisartsen of geestelijken.

Samen met NLZVE, Vilans en een keur aan prominente experts is gezondheidseconoom Marcel Canoy het [loket voor zorgzame buurten](#) gestart, waar burgerinitiatieven terecht kunnen die vastlopen. Dit initiatief kan helpen om financierings- en andere hobbels op weg naar zorgzame buurten op te lossen. In een recent artikel (2023) over dit loket stelt Canoy: 'Ik ben er van overtuigd dat zorgzame buurten binnen de huidige juridische en beleidskaders passen. Een systeemwijziging is niet nodig. Wat er wel nodig is, zijn politieke wil en bestuurlijke daadkracht. En hier schort het nogal eens aan. Het huidige systeem maakt het niet gemakkelijk. Denk aan verkokering en schotten. Wat we dan ook zien, is dat succesvolle buurtinitiatieven allerlei geitenpaadjes moeten bewandelen. Daar zou het zou natuurlijk niet van mogen afhangen. Iedereen zou er vol voor moeten gaan'.

Aanbeveling 4: Om systematisch het samenspel te bevorderen is het nodig dat de leef- en systeemwereld actief verbonden worden, kennis wordt gedeeld en van elkaar wordt geleerd, en ondersteuning aan bewonersinitiatieven wordt geboden op geleide van hun behoeften.

Wat staat ons te doen?

In de interviews en bijeenkomsten is gevraagd naar wat gedaan kan of zelfs moet worden om bewonersinitiatieven gericht op zorgzame buurten te versterken. We maken onderscheid in wat op landelijk en wat op lokaal niveau te doen staat. Het is aan de regiegroep om hierover besluiten te nemen.

Landelijk

- VWS: creëer gelijkwaardigheid en bied vertegenwoordigers van bewonersinitiatieven een structurele positie in 'het systeem'.
- VWS: volg de ontwikkeling en opbrengsten van het [Actieprogramma We doen het samen!](#) en bied mede een podium om de opgedane kennis en ervaring breed te delen.
- VNG en VWS: ontwikkel een programma met proeftuinen in het land, waarin het lokale samenspel rond bewonersinitiatieven gericht op zorgzame buurten en het invullen van passende randvoorwaarden daarvoor het centrale onderwerp is (of sluit bij een al lopend programma aan als dat passend is). Sluit hierbij aan bij het [loket voor zorgzame buurten](#). Faciliteer ook landelijke uitwisseling van datgene wat daar geleerd wordt en betrek daarbij ook de Associatie Werkplaatsen Sociaal Domein en landelijke kennisinstituten.

Lokaal

- Zie hierboven het voorstel om in lokale Proeftuinen met *'the whole system in the room'* in te zetten op ontwikkelen en leren rond het versterken van en aansluiten op bewonersinitiatieven gericht op zorgzame buurten. Door te kijken naar: visie, beleid, samenwerking, financiering, leren en verbeteren en dergelijke.
- Platform Sociaal Domein ondersteunt in het verlengde van het programma Proeftuinen (zie hierboven), wethouders, beleidsambtenaren en accounthouders in hun bijdrage aan het versterken van bewonersinitiatieven gericht op zorgzame buurten en het lokale samenspel dat daarvoor nodig is.

Bijlage 1. Bevorderende en belemmerende factoren

De onderstaande bevorderende en belemmerende factoren komen naar voren in de interviews en zijn verrijkt met het reeds bestaande kennisfundament over dit specifieke thema.

Bevorderende factoren:

- **Burgerinitiatieven zijn leidend:** Goede initiatieven worden voor een groot deel geïnitieerd en gedragen door burgers zelf. Formele- en systeempartijen kunnen dit faciliteren maar zijn dienend aan deze burgers. Dit is essentieel voor succes en vereist een gelijkwaardige samenwerking tussen professionals en burgers. Dit kan ondersteund worden door mensen die een aanjaag- en brugfunctie vervullen tussen systeem- en leefwereld. Burgerinitiatieven, formele hulpverleners en beleidsmakers zitten integraal aan tafel bij vorming, uitvoering en evaluatie van beleid.
- **Financiële barrières overwinnen:** In de pilot ofwel projectfase lukt het initiatieven vaak om financiering te krijgen, via fondsen en subsidiepotjes. Dit betreft altijd incidentele middelen terwijl juist structurele financiering na de projectfase cruciaal is. Het vinden van betaaltitels en het overbruggen van schotten tussen financieringsbronnen zijn noodzakelijk. Juist omdat initiatieven zich vaak niet beperken tot een enkel financieringsdomein, kijken domeinen vaak naar elkaar in plaats van zelf te financieren. Daarnaast moeten initiatieven voor hun financiering verantwoording afleggen maar dit moet op maat worden ingericht om administratieve lasten te minimaliseren.
- **Sociale cohesie en goede basisinfrastructuur:** Structurele investering in sociale cohesie en basisvoorzieningen, zoals buurthuizen en sociaal werk, is een voorwaarde voor bloeiende burgerinitiatieven. Sociale cohesie is een drijvende kracht voor deze initiatieven. Dit genereert vervolgens maatschappelijke waarde op diverse dimensies. Benut ook 'buurtverbinders', zoals dorpsondersteuners, huisartsen of geestelijken.
- **Tijd en ruimte voor ontwikkeling:** Burgerinitiatieven moeten de ruimte en tijd krijgen van ondersteunende (en financierende) partijen om organisch te groeien, met begrip voor complexiteit en continue facilitering door formele partijen.
- **Verbinding tussen systeem- en leefwereld:** Het is essentieel om de waardensystemen en schaalgrootte te verenigen van aan de ene kant de systeemwereld en de andere kant de leefwereld. Het is noodzakelijk om verschillen tussen inzet van professionals en burgerinitiatieven te erkennen, en hier actief een brug te vormen. Burgerinitiatieven zijn namelijk veelal complementair aan formeel zorg en ondersteuningsaanbod, en concurreren hier niet mee. Zet in op samenwerking en 'op en afschalen' met een goede (warme) overdracht. Professionals waarderen en faciliteren de initiatieven en stemmen hun eigen inzet daarop af. Zij worden op hun beurt hiertoe ook gefaciliteerd door de systeemwereld.
- **Paradigmaverschuiving:** Waar burgerinitiatieven succesvol onderdeel worden van een lokaal ecosysteem, wordt onderkend dat formele en informele ondersteuning niet één op één uitwisselbaar zijn. Er wordt begrepen dat burgerinitiatieven zich niet rechtstreeks verhouden tot 'het systeem', maar complementair zijn en geïnitieerd vanuit een (onvervulde) behoefte in de gemeenschap. 'Ervaren welzijn' is hier doorgaans het leidend discours.

Belemmerende factoren:

- **Het ontbreken van duurzame financiering:** staat met stip op 1 van de grootste ervaren belemmeringen. Initiatieven zijn veelal afhankelijk van incidentele subsidies en donaties. Het uitblijven van structurele bestaanszekerheid van de initiatieven belemmert de ontwikkeling en opschaling. Initiatieven krijgen vaak vanuit vertegenwoordigers van de overheid te horen dat financieringschotten, wetgeving en regels in de weg zitten. Een deel van deze barrières is zelfbedacht, of berust op een onjuiste interpretatie van de wetgeving. Elke wet kent een hardheidsclausule of experimenteerartikel.

- **Beleidsmakers en formele (zorg)aanbieders hebben niet de juiste partijen aan tafel:** inwonerbetrokkenheid bij beleid wordt vaak vertaald naar het betrekken van patiënten- of ervaringsdeskundig perspectief. Deze vertolken doorgaans het perspectief van de gebruikers van zorg en ondersteuning in de samenleving maar niet altijd het perspectief van de 'dragende' gemeenschap. Waar het gaat over burgerinitiatieven of zorgzame gemeenschappen worden die onvoldoende gehoord en betrokken door overheid en formele (zorg)partijen.
- **Regionale in plaats van lokale oriëntatie:** Veel burgerinitiatieven opereren op een schaalgrootte van een wijk of dorpskern. En het werkt juist door specifieke kenmerken van die betreffende gemeenschappen. Doordat de systeemwereld te veel focus op regionaal niveau in plaats van lokale niveau legt, is er onvoldoende ruimte voor lokaal maatwerk. Regionale afspraken moeten op lokaal niveau op maat kunnen worden uitgewerkt. Wat op de ene plek werkt, is niet per definitie werkzaam in een andere lokale context. 'Opschalen' van succesvolle burgerinitiatieven biedt geen garantie voor succes.
- **Institutionalisering van het initiatief:** Het opnemen van inwonersinitiatieven in beleid en regulier ondersteuningsaanbod, zonder daarbij aandacht te hebben voor de randvoorwaardelijke zaken (zie Aanbevelingen) brengt risico's met zich mee. Allereerst op een verstikking in bureaucratische verplichtingen vanuit de systeemwereld. Verder vormt één op één substitutie van formele ondersteuning door informele ondersteuning een bedreiging voor burgerinitiatieven door overvraging van de vrijwilligers. Bijvoorbeeld door mensen te verwijzen met een te complexe ondersteuningsvraag.

Bijlage 2. Geïnterviewde experts (en andere betrokkenen)

Geïnterviewde experts

- Kristel Ashra, Oranjefonds.
- Petra van Loon, Vereniging Nederlandse Organisaties Vrijwilligerswerk (NOV).
- Thijs van Mierlo, Landelijk Samenwerkingsverband Actieve bewoners (LSA bewoners).
- Jan Smelik, Nederland Zorgt voor Elkaar (NLZVE).
- Krijn Verbeek, Associatie Werkplaatsen Sociaal Domein.
- Yvonne Witter, ZorgSaamWonen.

Aandachtfunctionarissen WOZO ondersteuningsorganisatie, tevens interviewers

- Ronald Bellekom, Vereniging Nederlandse Gemeenten (VNG).
- Truus van Tiggelen, Sociaal Werk Nederland (SWN).

Literatuuronderzoek en opsteller notitie:

- Frank Zaadnoordijk / Hilde van Xanten (Movisie).

Feedback van meelezers

- Enna Bongers (VNG).
- Marcel Canoy (Vilans).
- Jennifer Elich (Sociaal Werk Nederland).
- Clara Henkes (VWS/Directie Maatschappelijke Ondersteuning).
- Laura van Steenveldt (Vilans).
- Frans van Zoest (Vilans).

Bijlage 3. Literatuur

- [De kracht van de lokale samenleving \(2002\)](#)
- [Actief burgerschap \(2009\)](#)
- [Bewonersinitiatieven: proeftuin voor partnerschap tussen burgers en overheid. Een onderzoek naar bewonersinitiatieven in de Amsterdamse wijkaanpak. \(2011\)](#)
- [e-book stappen in buurt en dorpskracht \(2015\) e-boek-stappen-buurt-dorpskracht-2015.pdf \(movisie.nl\)](#)
- [Help mij ... het zelf te doen \(2015\)](#)
- [Weten is nog geen doen. Een realistisch perspectief op redzaamheid | Rapport | WRR \(2017\)](#)
- [Maatschappijvisie De we-doen-het-samenleving \(2023\)](#)
- [Zorgzame buurten \(2023\)](#)
- [Eyeopener samenwerking professionals en bewonersinitiatieven leidt tot omzien naar elkaar \(2023\)](#)
- [Monitor Zorgzame Gemeenschappen | NLZVE](#)
- [Manifest bepleit ruimte voor buurtinitiatieven in de zorg – Sociale Vraagstukken \(2023\)](#)